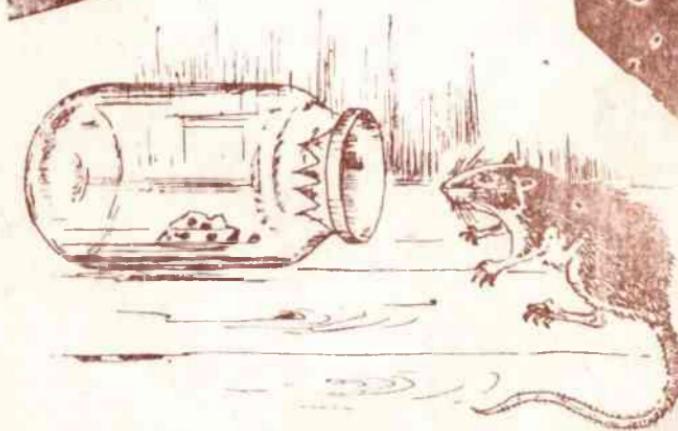

982/ФЗ
У20

Сахаайа УЙБАНЫАБА,
Уйбган ОРОҢУУНУСКАЙ

ДЬИКТИ КАПКААН

1993

982 фз
u20

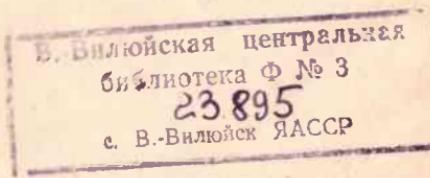
+

„Саха сирин литератора“ ассоциация
уонна „Чэчир“ түмсүү

Сахаайа УЙБАНЫАБА,
Уйбаан ОРОНУУНУСКАЙ

ДЬИКТӢ КАПКААН

Оболорго кэпсээннэр, зарисовкалар,
хөхсонгор

ҮӨНЭЭ БҮЛҮҮ, 1993 с.

Хаптаастысы сымдаан хаптарбыт

Эңэбит Испирдиэн оюоньор биһигини бүгүн сарсыарда эрдэ уһугуннарда. «Абалаахтаабы тиргэбэтийн бырааккынаан көрө бараарын. Туох эмэ ингнибитэ буолуу» дизэн соруїда.

Биһиги тиргэ көрө баарбытыттан үөрэ-көтө аһаансиэн баран суолга туруммуппүт. Хас да алааһы ааһан, тиргэ инппит көрдүгэн күөлбүтүгэр тиййэн кэлэбит. Тиргэлэрбитин биир-биир кәрийэн көрдөхпүт аайы туох да суюх буолан истэ. Онон биир да куһа суюх күөлбүтүн иилии эргийдигит.

Хайыаххыный, дыиэбитигэр төннөргө сананан көрдүгэн үрдүнээби курунг тыанан хаптаас, отон сиэхпит диэн быһа бардыбыт.

Ол истэхпитинэ биһигиттэн туора чугас союс туох эрэ маска ингнэн мөхсөн тилигириир. Дыиктиргээн тиййэн көрбүппүт: ааспыт саас ким эрэ эспэkkэ хаалларбыт куртуйах кыл туһаџар ингнибит көбөн кус мөхсө сымдаар эбит. Кини сангардыыта ингнибитин биһиги туата биллигит.

Тувахтан куһу оргуүй араараары гыммыппытыгар төлө мөхсөөрү гынан биһигини чугараппата. Дъэ, онтон улам мөлтөөн сиргэ сытан барда. Оччобо чахчы мөлтөөбүтүн билэн, мин куһу араара турдахпына быраатым кырдыктааматахты ыйытар:

— Убаай, көбөн куртуйах туһаџар ингнэр үһү дуо?

— Ээ, дъэ кыайан билбэтий, — дыэтэйим дии мин. Урут хаян куртуйах туһаџар кус ингнибитин билбитим баарай?

Дыиэбитигэр кэлэн эңэбитигэр хайдах куртуйах туһабыттан көбөнү ылбыппыт туһунан өрүсүһэ-өрүсүһэ кэпсээтийт. Онуоха эңэбит оюоньор, олох муудараһын билэр киһи быһытынан, куспутун ылан илиитигэр эргим-ургум тута-тута көрүтэлээтэ уонна кырыктыйбыт бытыгын туора сото-сото:

— Ити көбөн кус ухун ардах кэмигэр аһылыгар быстаран хаптаастысы сымдаан, тувахха ингнибит. Көрүн эрэ, маны! Аябын иһэ кып-кыныл хаптаас дии, — дизэн быһаарда.

Көрбүппүт кырдык көбөммүт айаңар хаптаңас бөгө симилибит этэ.

Дъикти капкаан

Бүгүн «Дъаархан алааһын» бааһынатыгар бүтэй ту-та киирдигит. Биңиги иинибитигэр бааһына иэнин тухары, бурдук хадымала кырылаан көстөр. Күрүөбүтүн унгуоргу кытылтан сабалаары бурдук сирин туора быха табыстыбыт. Бааһынаны туораан иһән элбэх күтэр тибинилээх сири бэлиэтин көрөн хааллым. Бүгүн бүтэй-бит тутуута абыяах, онон биирдэ чэйднир өйүөлээх киирдигит.

Ойууртан саңга тиint тоһоҗолору тастыбыт, сорохпүт сиэрдийэ тиэйдэ. Ол сырыйтхажыныа саамай кырдааңас-пүт Дъөгүөр обонньор чэй өрдөрө миигин ыйтта. Мин уу бааһан, мас мастан уоппун оттон баран, уулзах со-луурбун оллоончго уурдум. Билигин тугу да гынарым суюх буолла. Дьоммор барыхыны өтөр бэйэлэрэ кэлих-терэ.

Бу олорон маарыын көрөн аһарбыт күтэр тибинилээх сирбин санаан кэллим да, хапкааным суюх буолан биэр-дэ. Ол иһин улахан толкуйга түстүм.

Арыы уган аңалбыт таас бааңкабын күтэргэ интэн кө-өргө сананным. Ботуонкабыттан бааңкалаах арыыбын ойутан таһааран миискэбэр сүөкээтий. Бааңкам няал-баан хаппафын күтэр нэһниилэ киирэг гына быһаңынан дъөллүм уонна иһигэр арыылаах килиэп уктум. Ильдэн күтэрим тибинитигэр хапкааны иитэрим курдук, икки хо-роон икки ардыгар, ууран баран отунан сабан кэбистим уонна чэйднир сирбэр бардым.

Тийибитим дьонум хайы-үйээ чэйдээн эрэллэр эбиг-Мин сүһал собустук аһаан баран эмиэ күтэрим тибинити-гэр ыстанным. Кэлбитим саппүт отум түллэгниир. Кү-тэр ингнибит диэн үөрэ санаатым. Сабы оту аһа биэр-дим, кырдык дабаны бааңкабар, мэгиэни сиэри, күтэр киирэн хаайтаран хаалбыт. Ити курдук мин ити күн дъикти хапкаанынан түөрт күтэри бултаан дьиэбэр аба-лан дьоммун үөрдүбүтүм.

Космонавт буолуоðа

Киэнг түннүктээх Куду начальний оскуолатыгар төрдүс уруокка кирии чуораана тылыгыры чугдаарда. Алтыс кылаас үөрэнээччилэрэ үлэ уруогар үөрэнэ мастерыскыайга табыстылар. Кылаас иһе кураанаахсыйда. Өнгөйөн көрөбүн. Биир уол паартатыгар, куһу ытаары үөмпүт сааһыт курдук, нөрүччү түһэн олорор. Тугу гынаар эбит диэммин тийин көрбүтүм, уолум кинигэ ааџан ботугуруу олорор эбит.

—Добоор! Аатын ким диэнин? —диэн ыйыппыниар, киним соһийан дыик гына түстэ.

—Сэмэнчик! Араспааниньам Захаров.

—Ханнык кинигэни аахтынг?

—Интэриэйнинэй кинигэ,—баһын быһа илгистэр.—Герой космонавт Юрий Гагарин туһунаи. Мин улааттажына, космоны баһылышыр уонна Марска көтөр космонавт буолуоðум,—диэн баҕатын тобо сүөкээн биэрдэ.

—Кылааскар соботобун тобо олороңун, уруокка тобо сылдыбыаккын, ханик уруогуу билигин?

—Үлэ уруога. Сүрэбэлдьээн, бэйэм.

—Сүрэбэлдьээн даа! Оччобуна иккини ыллаҕын дии?

—Иһе! Улахан дыыала эбит, үлэ уруогар, аата, арифметика буоллаðа.

—Эн итинник толкуйдуугун? Ити кинигэбэр Юрий Гагарин туһунан туюх диэн суруллубутуй?

—Гагарин үчүгэй математик, суюччут диэн.

—Кини математик эрэ буолбатах, ону сэргэ үлэни тантышыр уонна сүрэхтээх. Эн космонавт буолуоххун баҕар буоллаххына, үлэ уруогар көтүппэккэ сылдъарынг сөп буолуо,—диэбиппер, уолум хап-сабар:

—Оо, кырдык,—диэн санга аллайда. Онтон кинигэни суумкатыгар батары биэрдэ, тахсан мастерыскыайга сүүрэн тилэбэ хараара турда. Кини уруогун куоттарбытын да иһин, хойут баҕар космонавт буолуоðа.

Харах уута тобо кэлбитэй?

Тымныы, сипперэнгнээх күһүнгү сарсыарда. Аи-арајас сэбиридэхтэр тэлээрэн сиргэ кэлэн түһэллэр.

Пронялаах Ганя, тугу да гыналлара суюх буолан, тэ-
һийбэkkэ сылдъаллар. Эмискэ Ганя:

—Проня, ханна эрэ саалана барыах эрэ,—диэтэ.

—Эн бар, мин кинигэ аабыам,—Проня Максим Горь-
кий «Ийэ» диэн кинигэтин ылла.

—Бабардар барсыма дафана. Мин күнү-хааһы хайдах
курдук хоторон абаларбын көрөөр эрэ,—Ганя қыһыттар-
бын ханнык диэн хардарда.

Дыиэттэн сочко ырааппакка иһэн, сylгы чычаахтара
көтө һылдъалларын көрдө. Чычаахтар собуруу бараа-
ры онгосто сылдъалларын кини таайбата. Хата кинилэри
ытыахха диэн санаа баар буола обуста. Саатыгар боту-
руон уктаат, чычаахтары қыгаата. Өр-өтөр буолбата,
сaa тына хабылла түстэ. Буроо сүтэрин кытта дабыда-
лын тоһуттаран, хаан-билик буолан бааран, үнүөхтүү сы-
тар чычаабы көрдө. Ганя кинини тийиэн ылла уонна
бултуйбут киһилин туттан, дыиэбэ үөрэн-көтөн киирдэ.

—Проня! Көр эрэ. Биир ытыынан түнгэрдим.

—Тугу түнгэрдим диигин?—Проня кинигэтиттэн арал-
дыйян ыйытта.

—Көрбөккүн дуо? Бу, чычаах.

Проня муостаба сытар чычаабы илинтигэр ылла.
Эрэйдээх мөлтөөхтөөбүт, харабын нәниилэ аһаахтыыр.
Проня кини төбөтүн түүтүн имэрийдэ уонна:

—Туох туугар, тобо эйигин өлөрдүлэр, — диэн санга
таһаарда.

Чычаах эрэйдээх эппиэт биэрэрэ кэлиэ дуо, арай
Проня харахтарыттан уу тахсарга дылы гынна.

—Ганя, чычаабы тобо аһыммаккын, бу тобо өлөрдүн?
Тобо?

Ганя бурууу онгорбутун дъэ өйдөөтө биһылаах. Саа-
тын тоһобою ииллэ уонна «Два Гавроша» диэн кинигэ-
тин ылан, бәһис сирэйин аргый арыйда.

Куорамыкы уолаттара

Ини-бии уолаттар улааппыштара. Иният үүн уігуох-
тааба, дыиппиэн көрүнгнээбэ. Бийтэ намыһах гынан ба-
ран сыйты-хотуу уол этэ. Төрөппүттэрэ иккиэннэрин со-
буюх ынахтарын үүтүнэн эмсэхтээн, бүөбэйдээн иппит-
тэрэ. Улахай уол үлэ киһитэ буолбута: баайдарга от от-

туура, мастьыра. Сотору төрөллүттэрэ кырдъян, кынаж-
баа қынажыттарбыттара. Онтон олууллан улахан уол,
көмүскэ баран көнөн кэлээри, тайбаяа барбыта. Биэс
сыл ааспыта да, уолтан туох да сурал биллибэтээз. Кы-
ра уол эмиэ баайдар, тойоттор хабалаларыгар киирэри-
гэр тиийбитэ.

1922 сый муус устар 18 күнэ. Ол түүн кынжил этэрээтэ
бийобуой сорудаа ылбыта. Бийобуой бинтиэпкэтийн ыга
тутан, саар тэгил намынхан унгуохтаах, көнө, кырылаах
муруннаах, үрдүк сүүстээх, киэн харахтардаах, сиэрэй
синниэллээх саллаат халыг хаары тоёо тэлэн сыйлан
иһэр. Бу Минккэ Григорьев (Мотуруос) этэ. Ол иһэн ки-
ни өйүгээр араас санаалар охсуллан ааһаллар.

...Төрөөбүт дьиэтэ иччитэх турара харацар элэгнииргэ
дылы. Бүлүү биэрэгэ. Туруору сыйр. Атыынит абалтар-
быт таһааһын саныгар сүгэн ол сыйры өрө давайан
иһэрэ бу баарга дылы. Ама ааспытаан иһин амырын кэм
этэ. Ол хабалаттан кинни Советской былаас босхолоо-
бута. Сотору комсомолга киирбите, ёссө үөрэнэр бираап-
таммыта. Оччолорго үтүө доботтордоою. Олортон Коль-
ка Борисов бандыыттар тоһуударыттан төлө көтөн со-
ботовун куоппута. Сорохторо онно суорума суолламмыт-
тара.

Кини эмиэ доботторунуун суорума суолланыа буолую
дую. Бэриллибит сорудаа толоруохтара суюца буолую
дую? Хайаан да тиһэх хаангна диэри охсуун хаалыахха..

Минккэ бинтиэпкэтийн ыга тутан, «ураа» хайньытаат,
иннин диэки ыстанар. Сотору саалар тыастара ах баар.

...Ити Саха сиригээр гражданской сэрий сүлларыгар
этэ. Оттон билигин кырдъяас Бүлүү киэн площадыгар
таас пааматынныкка Минккэ Григорьев аата кынжил кө-
мус буукубаларынан чочуллан суруулунна.

Дьоллоо Куорамыкыга уолаттар улааталлар. Үнүү,
батыйа курдук үс уол аргыстаан иһэллэр. Улаханнара
Петька этэр: «Ляам маник кэнсээбитетээх. 9 сый тайбаяа
сылдъян баран туоца да суюх төннөн испит. Онно бы-
раатын Минккэни Хохочойго бандыыттар өлөрбүттэрин
истибит. Олус абарбыт. Өстөөбү түргэнник үлтүүрүтэргэ
куүхүн холбуурга бынаарымыт. Баа өртүнэн Қынжил
Армияа холбоспут. Ол күнүнгээр Алдангна тахсан кыс-
таабыт. Саңыары кынжил этэрээтинин Аммаа кэлэн

иһэн, Саһыл-Сыһыга өстөөх тоһууругар түбэспит. Кини өстөөх кутаалаах уотун ортотугар тоң муус окуопаңа сыйыспыт. Аныыр астара бараммыт, иһэр уулара эстибит. Эмтэрэ эмиэ олох суюх эбит. Ол үрдүнэн бойобуой командирдара Иван Строд киниләри кыайыга сирдии-рэ.

Орто уол Коля этэр: «Абабыт Аба дойдуу көмүскүүр Улуу сәрин сылларыгар үлэ фронугар сылдыбыта. 30-ча сыл колхозпүт туругуарын туһугар күүһүн харыстаа-банка үлэлэббитэ. Үгүс сүөһүнү үөскөпнитэ, элбэх оту оттообута.

Кыра уол: «Мин үөрөхтээх киһи буолуом. Кыһыл пар-тизан Салашин Гаврил кыра уола Ганябын диэбим. Аба-бам уонна абам көриэстэрин толоруоңум», —диэн этэр.

Куорамыкыга дьоллоох уолаттар улааталлар. Кинилэр ыралара хаһан да буолтун иһин туругура, туола туро. Ол иһин ажалара Гаврил Салашин, абајалара Михаил Григорьев хааннарын тохпүттара.

От охсооччу буолуох дьон

Оол, ыраах союс алта киһи от охсон хотуурдара килбэгниир. Ити Ким Николаев звенотун ыччаттара сырыйтахтара. Биңиги киниләри тоһуяа аппытын хаам-тарабыт. Сотору союс буолаат, звеньевои киэн-киэнгүн кэмрииччи ылларан бу тиййэн кэлэр. Онтон утуу-субуу Сеня, Коля, Гриша, Кеша Протопопов, Леня тиййэн кэ-лэллэр. Уолаттар сирэйдэрэ-харахтара турбута, көлө-һүн-балашын аллыбыттара — үлэ дьоно диэх курдук.

Хахаға олорон, сынъана таарыйа, үлэ-хамнаас ту-һунан кэпсэтбэйт.

— Кулууннаах алааһын икки күн охсон бүтэрбип-пит. Манина бэбэхээнгүйттэн үлэлиибит. От кэлийтэ бы-йылгы дыыл усулуобуйатыгар тэнгнээтэххэ үчүгэй, —диэн звеньевои кэпсийр.

Кини уолаттарын олус хайгыыр. Алтыс, сэттис, ах-сыс қылааска үөрэнэр оболор диэтэххэ қырдык да үчүгэйдик үлэлииллэр эбит. Күн ахсын биирдии бэйэлэ-рэ гектар аңгарыттан ордук сири охсоллор. Сеня, Коля саастарынан да ажалар, үлэхиттэринэн да ордуктар. Мангайгы декада устатыгар эдэр охсооччулар 50-тан

такса гектар сири охсубуттар.

— Сыстан бардахтарына охсооччу буолуох дьон, — диэн салайааччы кэпсээнин түмүктүүр. Уолаттар буоллахтарына күлэн мичингнэхэллэр. Кинилэрэ хайгырыттан хайдах эрэ кыбыстыбыттыы тутталлар.

Ким Николаевич оболор салайааччылара, учууталлара. Охсооччу харыта күүстээх, улэбэ сүрэхтээх буоларын таынан, сыйты хотуурдаах, от хайдах охсуллар «биэскэтийн» билэр буолуохтаах. Оттон бу оболор быйыл саңа хотууру туппут дьон. Кыайбаттара-сатаабаттара кэмнээх буолуо дуо? Хотууру хайдах тантайар, хайдах сыйтылыыр туһугар эмиэ уустук дыала. «Ол уустук дыяланы» оболорго Ким Николаевич үөрэтэр, көрдөөн биэрэр.

Уолаттар отууга хоно сылдъяллар. Киэхэ-сарсыарда көр-нар бөбө буолар. Соробор «ол көр» тардыллан хотуутаан хаалыы тахсаары куттуур. Эдэр отчуттар олохтоммут режими кытаанахтык тутуун үлэлийллэрийн звеновод ситиһэр эбит.

— Хайа доботтоор, олорон хаалаары гынныбыт дии. Күн ырааппыт. Хонукка тахсаяхха дылы өссө охсумахтаан биэриэххэ, — диэт, Коля ойон турда. Кырдык да ону-маны кэпсэтэн олорон хаалбыппыт. Уолаттар сулбу ыстанан турган хотуурдарын сыйтылаан бардылар. Абыйях мүнүүтэ буолаат ыстаал хотуурдар күн уотугар кылбангастылар.

Бэртик үлэлийллэр, охсооччу тахсаях дьоно.

Роза—сибииинъэ иитээччи

Үөрэх дыла бүтэрийн биллэрэр чуораан тыаһа чугдаарбыта. Доботтордуун арахсыһар ол күн үчүгэйдик, көрдөөхтүк да ааста этэ!

Роза сарсыарда эрдэ уһугунна. Бииргэ үлэлиир табаарыстарын аргыйй үһугуниараан бараа, хотонугар тахсар. Ол иин комсомолга бииргэ киирбит табаарыстарын, доботторуун саны истэ: «Аны күһүн оскуолабытыгар туюх эрэ бэлэхтээх кэлиэхпит» диэн тарбаспыттара. Кини өйүгэр ити санаа элэс гынан ааспыта.

Сибииинъэ хотонугар кэлэн улахан сибииинъэллэрин

аһаталызы турда. Өр-өтөр буолбата, табаарыстара бүтнийэн кэллилэр.

— Хата Розабыт аһатан ыраатыннарбыт. Бүтэриэхчэ буолбут. Биһиги сааһыран эрэр дьон буоллахныт, — дистэ Софья.

Роза Софьяны сүрдээյши убаастырыр, кинин кытта сэһэргэхээрин олус танттырыр. Ая табаарына кыыска бэйэтин оюо сааһын дъаарыстаан сэһэргиир. Оттон Роза тугу билэрийн, наука, техника сонунуи быхааран биэрэр.

Розалаах үлиө буолан 140 сибининьэни көрөллөр-харайаллар. Ону таһынан сибининьэ оболоро эмиэ бааллар. Үлэлэрэ түбүгэ сүрдээх. Ыйдаабы туругунан буферма — «Бастаах» фермата бастаан иһэр.

Роза үлэтийн таһынан өрүү кинигэ тута сылдьар буоллар. Кини сааһа сочко элбээс суюх. Бийыл орто оскуула алтыс кылааһын бүтэрбигэ. Үөрэбжэр үчүгэй. Өссө бывлырыын сайын колхозка ныирэй көрөөччүнэн үлэллээбитэ. Оттон билигин ити үлэлии сырыйттаа. Үөрэх бүтүүтүн сабана комсомол кэkkэтигэр киирбите.

Оболоор, Роза Кашлакова курдук сайынгигы синьнайлагы туһалаахтык атаарыабынг. Ким үлэлиир — ол дьоллоох.

Соботобун 48-ны

Күһүнгүү кэм сорох бэлиэлэрэ улам-улам киһи харабар улаханийк көстүтэлнир буолан эрэллэр. Сайынгигы айылба кэрэ көстүүлээх хатынгнарын, тэтигнэрийн сэбиридэхтэрэ, арыга сааһара буспут миннингэс амтаннаах лэппиискэ өнгүнүү хагдарыйан, сир иенин устун тарбана тэлээрэн тэлибирээн түүхтэл ииллэр. Бараары сылдьар уу көтөрдөрө «huy-haa» буола айманнайллар. Ырыатынан биһирэммит күөрэгэй чычаахпыт көмүс куолааһынан ыллаан дырыллатара уурайбыта ыраатта. Совхостарга бурдук хомууруун үлэтийн былдьаһыктаах күннэрэ кэлэннэр дьон-аймах тиритэхорута үлэллээн буржаталлар. Ырыа-тойук аргыстаах үлэ үгэнэ күүркэйэр.

Таһыттан көрдөххө кыра унгуохтаах, ыраас таңгастаах кыыс араас өнгнөөх ныирэйдэргэ эрэсийгкэ суос-

канан биир-биир үүт ийэрдитэлиир. Аһыры илик пыирэй-дэр «мээ-мээ» диэн ахаары ыксаанишар бэйэ-бэйэлэрии үтүүрүүхэллэр. Суосканы эмэр тыастара биир кэм «суп-субурбас». Кыс ити курдук ахаталаан, ньирэйдэр на-мылхай, кылгас түүлэрийн имэрийэн-томоруйян хотонно-ругар киллэртээтэ уонна хотонун ини үчүгэйдик кичэ-йэн көрөн баран аашины сабан кэбистэ. Кини күннээби үлээтэ дьэ ити түмүктээнэбэ.

Кыракый кыс үлэлийн сылдьарын көрбүт дьоннор хайбаан, истэригээр киллэрэн хохуун үлэхит кыс улаатан эрэр диэн саигаралларын киши мэлды истиэр.

Бу алтыс кылааны үчүгэйинэн бүтэрбит пионерка — Дора Ильина. Дора ааспыт кыши этэрээт советын председателинэн үлэлээбитэ. Быйыл кини ўөрэйттэн бүтээт, Балацааннаабы ферматыгар союзотоон сайны бына 48 ньирэйи көрөр.

Ыаннышынт Миша

Бүгүн нахаа куяас күп үүммүт. Мангаачын хатыг-наар, күөх сэбирдэхтэринэн симэнэн баран, тыалтан наас-кийа куёзаннааналлар. Бырдах, күлүмэн аймаа саига турдаа буолую: кып-кызыгынаас, дып-дыхыгынаас. Хотон таһынаабы түптэ буруота ўөхөэ унаарар.

—Ийээ, түптэбитин өссө эбийнхипит дии,—Миша эргэ хотонтон кин абалан, эмиэ түптэ оigorдо.

—Ынааххын ыан бар, солуурдарынг күкүргэ тураллара буолую.

Миша солуурун туппутунан, Мангаачын ынаабар тий-йээт, олоппохугар олордо уонна ынаабын синьин мас-сажтаата. Сэтгүүлж үүт сүүмэхтэрэ солуур түгэ-бэр чурулаатылар.

Ынаахтарын ыаталаан бүтэн баран, икки толору үүт-тээх солуурун туппутунан, үүтү тутаачы хохугар киирдэ.

—Бүгүн көрдөрүүнг үчүгэй, туөртүүр ыам диэтэххэ — 23 литр,—диэн үүт мээрэйдээччи куолана чанкынаата.

Сэттэ кылааны бүтэрбит Миша Александров Куруүг күөлэ диэн ферматыгар сайны ыаннышынтаата. Былы-рын от охсооччунан үлэлээбитэ.

Үлэхит уолу: «Хор, абатын курдук баараа-кэлэрэ түр-гэн ээ,»—диэн дьониор хайгыллар.

Былахчыттар

Хас да хонуктаах ардах кэнниттэн от-мас барахсан чэлгийэ түстэ. От хамсын-хамсын эбилибитинэн барда-

Арылаах киэг алаацны солко күх ото сиккиэр тыалтан долгульдүйяар. Алаас сабатыгар үлэхит оюулор сангалаара айманар.

—Дээ оюулоор, уон мунүүтээжэ синийн алайг. Билигин Лева Артекка синийнаммыттай кэнсийэ,—диэтэ биригэдьин Иван Данилович. Оюулор Леваны тула олорунан кэбистилэр.

—Артек дээ чахчы үчүгэй сир. Лаабыр айыллытыг гаратын омуктар оюулоруи делегациялара кэлителээбиттэрэ. Мин этэрээппэр баар узбек уола биир негр оюутун кытта английскайдын кэнсэппиттэрэ. Омук тылын билэр үчүгэйэ сүрдээх эбит. Биңиги уолбутун ордугургуу санаабыппит. Онон оскуолаца омук тылыгар хайаан да үчүгэйдик үөрэнэн, кэпсэтэр буоларга кынналлыахха наада эбит,—диэн баран Лева дојотторун киэг, арылхай харахтарынан эргиччи көрүтэлээн кэбистэ. Онтон Света илнитин ууна:

—Лева, айылбата биңинэгэр маарынныр дуо?—диэн ыйытар.

—Айылбата сүрдээх кэрэ. Ол эрээри биңиги да Арылаахыт сочко хаалсыбат.

—Лева сөпкө бынаарар. Алааспыт быйаңын бу баһа сыртыхыт дин. Сайынын оттуубут, былахтыбыт, балыктыбыт,—диэн баран Иван Данилович үлэх турага эттэ. Оюулор былацы бына-бына баайан биир сиргэ чөмөхтөөн истилэр.

Бу биригээдээ былышын 64 тонна былацы, 69 тонна лабыктаан совхозка туттарбыт. Оттон быйыл үөрэнээнчилэр былааннара үрдүк. Ол иһин 23-түү буолан икки биригээдэнэн хайдынай үлэлии сылдьаллар. Иккис кыргыттар биригээдэлэрин учуутал Дмитрий Севастянович салайан Арылаах үрэбин биир өртүнэн былахтыны сылдьаллар.

—Бүгүн Арылаахптын бүтэрэн, Бөргөндөбө кийриэхпит. Үрэхпит талаа урут сочко тыытылла илик буолан үчүгэй. Оболор учугэйдик үлэлниллэр. Вания 1 тонна 8 центнери, Сережа, Лева 13-түү центнери баайдылар,—диэн Иван Данилович үөрэ-көтө кэпсиир.

Бу курдук оболор сыйналаңнарыгар бэсиэдэлэхэн, соробор ооиньоон-көрүллээн көхтөөх үлэ үөһүгээр сылдьаллар.

Үтүө холобур

Захар эмиэ атын оболор курдук от хомууругар үлэллиирэ. Кини быйыл сайынгы күөх чээл илгэнни сомсухарга улаханык турунан кытта сылдьар. Бинир күн Санныйя Харыйалаа да диэн сиргэ оттоон баран киэхэ дьиэтигэр велосипедынан төннөн испитэ.

Нам дэриэбинэттэн чугас Харыйалаах диэн алааска киирэн истэбчинэ, суюл ойбоңугар рюкзак сыйтарын булан ылбыта. Тутан көрбүтэ—иһигэр туюх эрэ маллардаах эбит. Захар тута бу рюкзагы сельсовекка илдьэргэ бынхаарынан тимир атынаи куйгаардар.

Дьиэтигэр көлөһүнэ сарт түүхөр диэри тэбэн кэлээт VI-с кылааска үөрэнэр балтын Таняны ыңғыран ылан рюкзагы биэрэр уонна совет дьиэбэ туттарарыгар этэр. Таня булумньнуу ылан совет дьиэбэ тиййбитэ үлэ чаана бүтэн ким да суюх буолан биэрбите. Өр толкуйдуу барбакка Нам сельсоветын исполномуун председателигэр В.Г. Ильин дьиэтигэр көтөн түспүтэ. Василий Григорьевич сиһилии ыйытан баран рюкзагы арыйа баттыр. Паапка көстөр. Онно 93 солкуобай харчы уонна чековай кининскэ, поручениялар, харчы туттарбыт квитанциялар хааламмыт этилэр. Паапка анныгар бачыыгка баарын өрө тардан таһаарбыта ол анныгар толору харчылаах целлофановай мөһөөччүк тахсан кэлбит. Итини көрөөт, Нам сельсоветын председателэ почтаба тиййэн почта начальнигын акт онгороругар, целлофановай мөһөөччүк иһигэр 7 тынынча 83 солкуобай 44 харчы баар эбит! Квитанция, чековай кининскэ Харбын сельсоветын киэнэ буоларын тута биллэрэллэр. Совет бухгалтера оройуонтан үлэхниттэр хамнастарын ылан рюкзагар уган мото-

циклын кэлин ыгырыгар кэлгийбитэ түнэн хаалбыт эбйт. Сүтүктээх ити үөрүүлээх сургаы истэн дьэ биирдэ уоскуйар.

Күөх сирэм чэлгийдин

Бүгүн өрөбүл күн. Пионердар дыиэлэрин олбуоругар биир пааматыннык аттыгар мас тайахтаах кырдьбаас эмээхсийн сиенигэр сиэттэрэн кэлэн турда. Иккиэн пааматынныгы эргичи көрөллөр. Пааматынныкка бөдөнг буукубаларынан «Василий Григорьевич Монастырев (1851-1914 с.)» диэн суруллубут. Үол эмээхсигигэ быхаарда.

—Эбээ, биңиги өскуола учууталлара уонна үөрэнээччилэрэ холбонон бу дэриэбинээ ўаан бастаан оскуоланы аһыыга улахан өнгөлөөх Василий Монастыревка анаан пааматыннык туруорбуппут. Ол бу турар,—диэн Ганя уруккунка эппиэттирин курдук чобуотук кэпсээтэ. Эмээхсийн уруккутун санаан кэллэ. Тириитэ мыччыстыбыт тарбахтарынан суректаах хантайны туппахтыы-туппахтыы сиенигэр эргилинэ уонна:

—Тоойум, мин Монастыревы урут, икки харахтаах эрдэхтинэ, көрөр да, билэр да киһим этэ. Оччою кини кыра-хара дьон ортолтугар эйбэхинэн, боростуойунан кими баazaar бэйтигэр тардар, убаастыыр киһи этэ.

Бу кэпсэтии саига тутуллубут пааматыннык аттыгар буолбута. Нөнгүө күнүгэр Якутскайдааы кыраайы үөрэтер музейга киниэхэ туспа муннук анаммыт этэ. Бу пааматынныгы кырааскалаан, венок ууран, сырдаппыпьыт. Ођолоор, биңиги сырдык, дьоллоох олохпут иһин тыннарын харыстаабакка охсуспүт, үлэлээбит В. Г. Монастырев курдук дьон кэриэстэрин ытыктыыр буолуобун,—диэн этэр.

Вася баар буолан

Чуралчы дэриэбинэтэ. Биир күн киэхэ б чаас сајана эмдэй-сэмдэй унгуохтаах үс кыра обо дьиэлэригэр баран испилтэрэ. Ону-маны кэпсэтэ-кэпсэтэ көнгүс күргэтийнэн

туораан эрэллэрэ. Арай, эмискэ кыралара —4 саастаах Степа халты тэбииэн ууга «бар» гына түстэ да, тута ти-мирбитинэн барда. Онуоха эдьнийдээх убайа Лия уонна Леня олус ыксаан уолуйан хааллылар. Ол эрээри Леня өр буолбата, бираатын быыһаары ууга ыстанар. Кини Степа ёса суһаллык харбаан тийбит уонна куунан ылан кытыыга таһаара сатаабыт. Онтуката кыйтарбакка көгүс үөһүгэр куустуспутунаи тимириз-тимириз күөрэйэ сылдыбыттар..

Ити кэмнгэ күргэбэ Вася Козлов чугаанаан кэллэ. Кини, оболор ууга мучумааннана сылдъалларын көрөт, тас тағаһын уста биэрэр да ууга ыстанар. Харбаан тиййэн иккиэннэрин нэһниилэ соһон кытыыга таһаарар. Уолаттар онно сыта түһээт, уоскуйан өрө тыыммыттара. Кинилэр билбэт уолларын диэки маҳтаммыттыы көрөн чобулуигнаспыттара. Сэниэлэрэ эстэн, сағарар да кыаџа суюх буолан, быыһаабыт уолларын аатын ыйыппакка хаалбыттар этэ. Арай кини дэриэбинэ арђаа унугар оло-роллорун билэллэрэ.

Кэлин уолаттар дьонноро— Слепцовтар ыйыталанаан билбиттэрэ үөрэнээччи Вася Козлов буолан биэрбите. Өлө сыспект бирааттылар дьонноро Васябя аадырыс-таан, дьонноругар уонна оскуола колективыгар улахан маҳталларын биллэрэллэр.

Кырдыыга даҕаны, Вася баар буолан Степалаах Леня өлөр өлүүттэн быыһаннахтара.

Лида—Өрүөлчээнэ

—Бу «Дорообо, туйгун кыыс Өрүүчэ» диэн хоһоону саха норуотун биллийлээх общественнай деятелэ, рево-люционер П. А. Ойуунуский суройбута. Кини бу хоһо-нугар саха дъяхталларыттан аан мангтайгынан үрдүк правительеннай набараадаа тиксибит ыянныксыт Ирина Олесова туһунан улаханнык иэйэн-куойан хоһуй-була,—диэн Лида саас-сааһынан кэпсээн барда. Кини кэпсиирэ чобуэта, тыла-өһө ууһа-урана кини иһиттэр-истэ олоруох курдук. Учуутала да Лидаттан астынна уонна мичээрдий-мичээрдий:

—Лида маладыяс. Оболор, эһиги бары Лида курдук

эппиэттииргит буоллар, — дии-дии Лида Чарастаеваңа «5-ни» тууорда. Лида бәнис кылааска диәри наар түйгүннүк үөрэммитэ. Билигин сэттис кылааска үөрэнэр. Абыях «түүртээбин» көннөрөргө соруктанар.

Лиданы үөрэтэр учуутал Игнатий Николаевич: «Оскуюлабыт бастыгнарыттаа биирдэстэрэ. Учүгэй эрэ үөрэнээччи буолбатах, бастыг общественникпүт. Дынэттигэр да улахан киһиттэн итэжэхэ суюх», — диэн астына кэпсиир.

Лида учүгэй үөрбүнүү, общественний үлэтин сыйанаалаан, «Орленок» лаабырга сыйншанаарга боско путевка биэрбүттэрэ. Лида «Орленокка» баар буолбутуттан үөрэтэр учууталлара, бииргэ үөрэнэр табаарыстара эмнэ үөрбүттэрэ. Табаарыстара кинини үүн суюлга атааралларыгар: «Үгүскэ үөрэнэн «эл. Өссө сангалы үлэлиэхпит», — дэхе хаалбыттара. Лида, билигин—Өрүөлчээнэ.

Тоёо былдаатылар?

Биэс агаар чаастан буолар киинэбэ обо бөбө мустубут. Кулупка кэлбит оболор билиэт атыылыыр Исаи уолу иилии төгүрүйэн уочараттаан истилэр.

—Миэхэ, миэхэ абал, Исаи!—дэхни элбээтэ. Онуоха киһилэр «Бэйи, өрүскэбитетигэр өрүскэ түүээйэбүт»—диэн элэктин-элэктин билиэтин сүр түргэнник атыылаан элэгнэтэ турда. Билиэт ылбыт оболор утуу-субуу киирэн ыскамыайкаларга олордулар.

Билиэт уочарата убаата, Степа уочарата чугааата. Степа сиэбин хасын-хасын отут харчыны ылан ытышыгар бобо тутта. Ону көрбүт биир уол кэллэ да харчылаах илиитин тоёо дайбаата. Харчы муостаба ыбылла түстэ. Ону икки обургу уол, Степа иннигэр түүэн, харчыны былдаан ыллылар. Степа бастаан утас биэрээ инилэр дии санаабыта.

—Суюх, биэрбэппит—дии-дии били бөтөстөр уол диехи дъэбиннээх бајайтык көрүтэллээн кэбиистилэр. Степа былдаан ылыан иинин кинилэри кыайыла суюх. Кини, кыра буолан, харчытын таах былдьаттаба ол. Ити уоллатор VI кылааска үөрэнэллэр, пионердаахтар, Юра Павлов уонна Вания Григорьев этилэр.

Степа ол да буоллар кийнэни көрөн баран дьиэлээби-тэ. Оттон ити уолаттар тух да буруйу оигорботох курсудук билигнгэ днэри сылдьаллар. Юра, Ваня бииргэ үөрэнэр кыра табаарыстарыгар көмөлөхүөхтэрин оннугар, киңини улаханнык атаастантылар. Ону эниги тух дин санысыгый?

„Бэйэм таах“

Дойдубар тийбит киһи быһытынан дьону-сэргэни көрө-истэ бөһүөлэккэ, кулупка сылдыбытым. Эгэ үөрэмmit оскуолабын быһа ааһыам дуо? Үөрэмmit кылааспын көрө охсоору бокуоя суюх көрүдүөргэ киирдим.

Арай көрүдүөр үнүгар истиэнэни өрө мынгаан бэргэһээтин кэппит бинр уол турар эбит. Киниттэн атын ким да суюх, тобо да кэлиэхтэрэй: уруок бара турара.

—Хайа бу бэргэһэбин тобо устубаккын?—диэн ыйытабын. Онуоха киһим мангнай хоруйдаабата. Хаста да ыйыпptyым кэнниттэн:

—Бэйэм таах,—диэн нэһиилэ хардарда.

—Оттон тобо үөрэммэккин?

—Ээ, сүрэбэлдъээн.

—Ол хайдах сүрэбэлдъээн?

—Бэйэм сүрэбэлдъээн. Олус да холкутук туттар обой. Уруогун көтүтэ турарын туххада уурбат быһылаах. Мин олус абардым. Аатын-суолун ыйыталан бардым. Онуоха дъэ арыйда хайдах эрэ тардыммыт быһыыта билинэ. Түгнэри хайылан туран:

—Семеновпын,—диэн иһин түгэбүттэн нэһииччэ эттэ.

—Аатын?

—Ээ, Митя, ээ, Виталий,—диэн олох муниаран кэбистэ.

Оттон учительскойга барыах диэбиппэр, куотан хаала.

Ити икки ардыгар уруок бүтэн оболор көрүдүөргэ бытарылан табыстылар. Учительскойга киирэн учууталлартан билбитим, били уол алтыс кылаас үөрэнээччите Виталий Михайлов диэн ааттах эбит. Кини нуучча тылын уруогар бајардабына сылдъар, бајарбатабына сылдъыбат үгэстээх үһү. Олус сүрдээх дыыала эбит. Үөрэ-

нээччи арыт күн үөрэнэр, арыт үөрэммэт буолан, таптырынан сылдьара диэн туох аата буоларый! Виталий Михайллов үөрэнээччи быраабылатын куруубайдык кэһэр эбит. Утүө суобастаахтык үөрэнэр эбээхинэхин сиргэ-буорга тэпсэр. Бу кэмгэ учительскайга эмиэ биир уол, Федя Николаев буруйданан турара. Кини V қылаас үөрэнээччите, эмиэ нуучча тылын уруогар бэлэмнэммэккэ кэлбит. Бэйэтэ буоллабына, ити предмети олус кунаанык билэр эбит. Оболоор, мини бу үөрэххэ суюбаа суюх быһыланын түбелтэтийн кэнсээтим. Эхиэхэ хайдаый?

„Иккитэ“ суюх дьиэлэр

Дэриэбинэ уулуссатынан баран иһебин. Арай, сорох дьиэлэр муннуктарыгар туох эрэ суруктаах кыра тимир лиистэр сааллыбыттарын көрөбүн. Интэриэхиргээн чуга-хаабытм, кыраасканан «Дом без двоек» диэн суруллубут. Оттон сорох дьиэлэргэ итинник лиис суюх буолан биэрдэ. «Дынэ оболоро чиеппэр түмүгэр кунааннара суюх буоллабына итинник суруктаах тимир лиини саай-быт. Оттон үөрэхтэригэр ситиспэт оболоо ыал дьиэлэ-ригэр саайыллыбат, ол түмүгэр кинилэр оболорун үөрэх-тэригэр кынааналлар. Онон көмөлөһөр, режими тутуналларын ирдиир буоланнар улахан көмөлөөх эбит. Онон ити лиистэри хас чэппиэр ахсын түмүк быһытынан уларытан иһэллэр.

Аны туран күнүс үс ангар чааска биир ыал дьиэтийн үрдүнэн кыһыл былаах тэлээрэн табыста. Ити сэттис қылаас үөрэнээччите Данил Протопопов күн ахсын уруок аафар кэмнэг былаафы таһаарар, 7 чааска түһэрэр. Кыһыл былаах тэлээрэн табыста да, уулуссаа өөннүү сылдьыбыт оболор бары уруоктарын аафа дьиэлэригэр кинрэллэр.

Қылаастар икки ардыларыгар «Қылаас чиэхин иһин» диэн күрэхтэхни ыытыллар. Хае уруок ахсын алта көрүнггэ: кунаан сыананы ылбат, уруокка хойутаабат иһин, дьиэтээби үлэни толорууга, таңна-тутта сылдьы-

гә, кылаас ырааһыгар учуутал сыйна туроортан иһэр. Ол иэдиэлэ аайы түмүктэнэр. Бастаабыт кылаас босхо киниэбэ сылдьаллар. Қэнники миэстэни ылбыттар сылдыбаттар. Билигги түмүгүнэн алтыс, сэттис кылаастар ёрүү инники иһэллэр.

Ийэ тыла

Күнүс «Ороһу» күөлэ маган хаарынан, бырастынынан тэниччи тарпыт курдук, бүрүллэн сыйтар. Қүөл ортуунан сыйарба суола тыргыйан сыйтар. Начальний оскуэла оболоро суол устуунан бөлүөхсөн кэпсээтэ-кэпсээтэ иһэллэр. Кинилэр бүгүн ханнык сыйнаны ылбыттарын ырыталлар. Yhүс кылаас үөрэнээччите кыракый Шура ордук үөрэн-көтөн иһэр. Аргыстаһар суоллара бүтэн, эзбор дыиэлэригэр хайдылан бараллар.

Шура бүгүигү үөрүүтүн кэпсий охсоору тиэтэйэн кэллэ. Соютохто аан аһылларын кытари:

— Ийээ, бүгүн икки «биэһи» ыллым,— диэн чэйдин олорор ийэтигэр үөрүүтүн кэпсээтэ.

— Маладыяс, обом! Ахаан баран иһиккин суүяар, маскын кыстаар.

Шура ийэтэ эппит тылын толорбутуттан ис сүрэбитетэн долгуйан туран истингник үөрдэ.

Сахаана УЙБАНЫАВА

**Түөрт атахтаах
доңотторум**

Сибэкки сандааран иһэн...

«Чэчир» айар түмсүүбүт кэkkэтиттэн элбэги эрэннэ-риэх саамай эдэр авторбытын, Үөһээ Бүлүү ситетэ суух орто оскуолатын VII-с кылааын үөрэнээччин, Сахаа-яа Уйбаныабаны уүн ыараахан ыарыы буулаан күн си-риттэн былдаан барда. Киии III-с кылааска үөрэнэ сылдьлан «Чапалаах Кискам туһунан» диэн кэпсээний «Бэлэм буол» хаягакка 1990 сыллаахха бэчээттэппитэ. Онтон ыла оскуолатын, доботторун тустарынан бэчээт-тэтэн испитэ. «Чэчир» айар түмсүү мунньяацар сылдьлан сана чилиэнинэн үүммүтэ. Оройуонгта ытыллыбыт ин-валидтар конкурстарыгар кыайылаабынан тахсыбы-та. Онтон республикатаацы инвалидтар фестиваллары-гар хохоннорунаан уонна уруүйдарынан кыттан обо-лорго биhiрэммитэ. «Чэчир-91» диэн оройуон 40 автор-дарын хомууруннуугар «Гагарин тыыннааххын» диэн хохооно күн сирин көрөн оройуон бэчээтин историяты-гар хаалла.

Сахаайа уран тарбааынан уруүйдуурин, ону-маны онгорорун олус сөбүлүүрэ. Улааттакына модельер ху-дуоһуньук уонна суруйгааччы буолуом этэ диэн баа санаалааца. Төһө да экологиябыт сиэртибэтигэр быстаа-ры сыйтан бүтэхик үс айымнытынан «Үөһээ Бүлүү» хаягат оболорго биллэрбит конкуруүнугар кытынна. Санга тыллан иһэр сибэкки «Чэчир» сиһытыгар үүнэн иһэн суруйан хаалларбыт кыракый айымныларын кытта билснiэргитигэр ынтырабыт.

«Чэчир» айар түмсүү редколлегията.

Чапалаах Кискам туһунан

Билэр ыалбыт ыт оботун бэлэхтээбитеттэрэ. Кини нааа кыра этэ. Бүлүүнэттэн үүту сатаан испэт буолан, суосканан анатарым. Ыппин Чапа динэ ааттаабытэм. Ынгырдаахха, сүүрэн тойторуйан кэлэрэ.

Чапа арый улаапыта. Мин кинии мыслалаах сылаас уунаа суүйабын. Ону олус сөбүлүүр. Бэйэтэ аһыыр буолбута. Аны илин атабын биэрэргэ үөрэппитим. Қүүлэбэ атак тыаһын иһиттэбинэ, чөрөс гынар, киһи киирдэбинэ үрэр. Онтон иккى кэллии атахтарыгар турган эккирээмэхтийр. Үкчү үнгүүлүүр курдук. Қөрүдьүөс!

Сайын аны куоска оботун биэрдилэр. Чапалыши тута добордостулар. Ооннууллар, ардыгар охсуһаллар. Иккнээн бииргэ утыйаллар, биир бүлүүнэттэн аһыыллар. Куоскабын Киска динэ ааттаатым.

Бүлүүнэбэ минниигэс аһы куттакхха, Чапа көнгүүр. Ырдышыгыныр. Онтон Киска нааа хомойор. Кини «Аһылыкпын тобо туспа иһиккэ биэрбеттэр?» — дин саныыр быһылаах. Хараба оннук. Оччобо Кискабын нааа аһынабын. Атын иһиккэ ас кутан биэрэбин. Миэхэ маҳтаммытты көрө-көрө ахаан баар.

Чапа өрүскэтэ сүрдээх. Бэйэтин бүлүүнэтин салысалы, доборун аһылыгын кылап-халап көрөр. Тулуйбат. Киска ба ойор. Куоска кинини саба тибиирэр. Онуоха Чапа төттөрү куогтар.

Ахаан бааран тиэргэгигэ тахсан мэниткииллэр, сүүрэллэр-көтөллөр. Кыһыны быһа дьиэбэ чунгкуйан, саас таһырдья сылдъар үчүгэй бајайы. Чапа Кисканы эккирэтэр. Кутуругун хабыалыыр. Кулгаафар түһэр. Ардыгар ыарылаахтык ытырар. Ол иһин Киска кыһыран богдьойор.

Чапа нааа мэнин. Дьиэбэ тапочкалары онно-манна соһоттуур, истэрин хостуур. Ыалдыт кэллэбинэ, тапочка көрдөөһүнэ буолар.

Сотору сайын кэлиэ. От-мас көбөрүө, сир тиллиэ. Оччобо Чапалаах Кискабын ойуурга сыртыннарыам. Чапабын уобуруучу иһинэн ойорго үөрэтиэм. Оттон Кисканы үнгүүлүүргэ үөрэтиэхпин нааа баараабын.

Кисканы сууннарбаппын. Кини бэйэтэ суунар. Атактарын саланар, сирэйин сотор. Чапаны сууннардаахха,

ып-ыраас, түүтэ үп-үрүүг буолар. Таһырдья таһаардааха бүтүннүү бадараангна булкуллар. Қирдээхпин диэбэт, киирээт ыраас тағаска сыйтар. Чапабын таһийбыта буолабын. Кинини буруйдаан остуол атабар баайабын. Чапа итини сөбуллээбэт. Ыйылыы-ыйылыы, ааттаһарды көрөр. Оччобо аһынаммын быатын сүөрэн кәбинэбин.

Чапа аны күнүүһүт. Кисканы таптаатахпына, сөбуллээбэт. Биирдэ Киска ийэбин батылан иһэн сүтэн хаалла. Ону ийэм дыиэтигэр кэлэн кэпсээтэ. Мин куоскабын нахаа аһыйдым. Эмиэ көрдөөтүм. Булбатым. Чапа доборун умна охсон кэбиспит. Туох да буолбатабын курдук туттар. Мин куоскабын аһыйлан, кини туһунан суройлан бардым. Мин дојотторум туһунан суройдахпына итинник.

Эмээхсин уонна саһыл (Өстүоруяа)

Былсыр былсыр Кырыкый диэн алааска кәргэнэ, обото суюх, сөботох эмээхсин олорбута үһү. Эмээхсин быыккаа обуһун көрөн, кыракый балаңаңга олорон сүүрбэччэ сыл буолтун кэннэ куораттаары тэриннэ. Сарсыарда буолаатын кытта эмээхсин обуһун көлүнэн, биир ыафас хаһаас бөһүүкэтин тиэнэн, куораттаан испит. Ол айаннаан истэбинэ аара суолга саһыл көрсө түстэ.

— Атаһым, эмээхсин, ханна ойон-тэбэн иһэбим? — диир саһыл.

— Куораттаан иһэбин, ону эн эмиэ тобо ыйыттын? — диэтэ эмээхсин.

— Хата, бэрт эбит. Мин эмиэ ол диэки баран иһэбин, ол иһин ыйытабын, — диир саһыл. Ону истэн эмээхсин эрэйдээх:

— Олорууй, — диэтэ.

Эмээхсин обуһун сиэтэн баран, хааман быатаигалаан испитэ. Саһыл сыарбаа олорон иһэн утуктаан утуйлан хаалбыта. Биир сиргэ киэг ыарба толооннго кэлбитетэрэ. Эмискэ эмээхсин чуор куолаһынан ыйытта:

— Бу сир ким диэнний?

Онуоха саһыл кутталыттан соһуян уһукта түстэ.

Эмээхсин тобо эппиэттэбээт диэн кэннин көрбүтугэр:

—Сабжлааын,—диэтэ.

Эмиэ барбалаатылар, биир күөлгэ кэллилэр. Эмээхсин саһылтан эмиэ ыйытар:

—Бу хайа ааттаах күөлүй?—диэтэ.

—Ортолооһун,—диэн эттэ саһыл.

Оттон айаннаан- айаннаан биир үрэххэ кэллилэр. Эмээхсин саһылтан ыйытар:

—Бу үрэх аатын билэбин дуо?

Онуха саһыл этэр:

—Түмүктээһин,—диэт саһыл күлэн ырбангалаан баран ойуур диэки сүүрэ турбуут.

—Дъэ, онуха ити эмиэ тобо күлэн баран ойуур диэки сүүрэ турда,—диэт эмээхсин сяарђатын көрбүтэ кураанах. Арай биир тоорумах бөһүүкэ ордон сытарын ылан саһылы бырахта. Ол бөһүүкэ саһыл кутуругун төбөтүгэр баран түспүтэ билингэгэ диэри манган түү буолан сылдьар үһү.

Ити остуоруйаны миэхэ кыра сырьттахпына эбэм кэпсээбитэ. Ону ёйбөр киирбитин эхиэхэ кэпсиибин.

Куобахчаан уонна тиинг

(Остуоруйя)

Куобахчаан ойуур устун ойуоккалаан испит. Ол иһэн баараадай тиит иһигэр туох эрэ хачыгырырын истибнт. Сотору буолаат, кумалаантан Тиинчээн өнгөйөн көрбүт:

—Ээ, доборум Куобахчаан эбиккин дуу? Күһүн бөрө баџайыттан иккиэн куоппуппутун өйдүүр инигин?

—Тиинчээн, өйдүүбүн-өйдүүбүн! Хата, эйигин булбутум тобо үчүгэйэй!— дии-дии, Куобахчаан икки кэлин атахтарынан ойуоккалаан ылар.

—Куобахчаан, доборуом, киир миэхэ ыалдьыттаа,— диир Тиинчээн.

Оттон, оттон... эйиэхэ мин хайдах ыттабын?— Куобахчаан баараадай тиити эргийэ сылдьан хардаар.

—Сибирлигин,— диэт, ёй муунутаан, Тиинчээн аһылыгын аллара таспытынан баар.

Куобахчааннаах Тингчээн ити курдук ирэхоро сэхэр-гэспиттэр, тото-хана ахаабыттар. Кинилэр билигин дацаны бнирдэ эмэтэ көрүстэхтэринэ, мичээрдэхэн ааһаллар үү.

Учууталым баар буолан

Мин бэжискэ үөрэнэбин. Ол барыта учууталым барахсан, Евдокия Николаевна Козлова, баар буолан. Хайдах курдук кынамнылаахтык үөрэштэй биһигини? Қыра, мәник-тәник оболору «А» букваттан сабалаан аахтаран, суюттуурга үөрэтэр уустук эбит. Билигин мин Евдокия Николаевна ба маҳталым наһаа улахан.

Мавзолейга сырыттым

Мин аబабын кытта Москва ба сырыттым. Бинр күн сарсыарда 7 чаастан Кремльгэ кириээри мустубут дьон ортолоругар турдубут. Милиционердар кэлэн бэрэбиэр-кэлээтилэр уонна иккилии киһи гына уочараттаттылар. Мин аబабын кытта сиэттихэн оргууй дьону кытта сыбарайан истибит. Мавзолейга кэлэн кирилииинэн иһирдье түстүбүт. Улуу эһебит Ленин утыйа сытар курдук. Олус дин долгуйдум. Кэлин, улааттахпына, Москва ба кэлэн үөрэмmit киһи дии санаан ыллым. Үчүгэйи онгордум да, улуу эһебэр кэлэн отчууттох этим буоллаба.

Дорообо, үөрэх дыала!

Күөх сайыммыт бүтэн, көмүс күһүн кэллэ. Оболор суумкаларын булунан, тэтэрээттэриин ылан оскуола ба бардылар. Үөрэнэеччилэр суумка сүгөнчлөх, илиилэри-гэр кэрэ сибэkkилээх оскуола ба мүһүннулар. Қеннилэриттэн ийэлэрэ, абалара оболорун атаара хааллылар.

Күһүн оболору хортуюоппуй хостооһунугар тиэйэллэр. Мангнайгы кылаас оболоро А буквани үөрэтэн, Я буквани тинийнэхтэрэ. Иккис кылаас оболоро үлүс кылааска

таксаары үчүгэйдик үөрэнэллэр. Үңүс кылаас оболор с пионерга киирээри тиэтэйеллэр. Ити курдук оболор кынаналлар, үөрэнэллэр.

Ийэм тух диэй?

Мин оболору кытта дъэдьэнний ойуурга барсаары, ийэ-биттэн ыйытан, биэдэрэбин ылаат, оболорго табыстым. Алта обо буоламмыт ойуурга бардыбыт. Ойуурбут кэллэ, оболор дъэдьэннээн ыраапыттар. Минигин күйтэн тураллар. Арай кыра Катюшка эттэ: «Хайа, тух ааттаах бы-таанғыный, кып-кыра биэдэрэлээх аата толорбоккунуй», —диир.

Оттон оболору кытта дъиэлээтибит. Дъэдьэн сыта үчүгэй бајайы этэ. Аара ымсыыраммын биир дъэдьэни ылан сиэтим. Онтон сии-сии баран истим, арай биирдэ иһинипин көрбүтүм: дъэдьэнним бүтэн хаалбыт. Оболор дъиэлэригэр киирдилэр. Мин уулуссаң туран санаатым: «Ийэм тух диэй?»

Тобо хойутаабыт?

Катя күнүс оскуолатыттан кэлбитэ. Ийэтэ үлэтиттэн кэлэн ас бэлэмний сылдьара. Катя аһаан баран уруогун аахтыбыта. Ийэтэ маңаыыгыг бараары сылдьан киниэхэ: «Катюша, дъиэбитеттэн ханна да таксаайабын», —диэн барбыта. Кыыс дъиэтигэр соютобун хааларыттан тэний-бэт этэ. Ийэтэ 8 чааска кэлбитэ. 9-ка диэри телевизорга киниэ кэлэрин күйтэн олорбута. Аһылык кэнниттэн Катяңа ийэтэ: «Сотору утуяаар», —диэбитэ. Киниэ кэнниттэн чаһытын көрбүтэ, 12 ангар буолбут. Катя дъэ утуй-бута.

Сарсыарда буолбута. Ийэтэ ожотун аһылыгын бэлэмнээн баран, ыксаан үлэтигэр барбыта. Катя туран чаһытын көрбүтэ хайыы-үйэ тобуу ааспыйт. Кини аһаабакка да, суумкатын ылаат, оскуолатыгар элээрдэ.

Катя оскуолаңа киирэн кылааһын аанын тоңсүйбута.

Учуутала Светлана Васильевна ааны аспыта. Оболор бары сохуйбуттара уонна Катяны сэмэлээбиттий көрбүттэрэ.

Доборум Дружок

Быйыл күнүн миәхэ ыт оютуун бэлэхтээбүттэрэ. Мин кинини Дружок дин ааттаабытм. Дружогу кыра эрдэбүттэн суосканан аһаппыпты. Оттон билигин улаатан бүлүүнэттэн аһыыр буолла. Кини дүүнэ хара, хараца сиэрэй.

Дружок миигин наһаа таптыыр. Оскуолаттан кэллэрбин эрэ, арахсыбакка батыһа сылдъар. Иккиэн араас-таан оонньюубут, дьээбэлэнэбүт. Доборум Дружок өй-дөөх ыт буолуон баарабын.

Маша куоракка сыртта

Бу сайын кыракый Маша абатын кытта куоракка сыртта. Кини куоракка барыан олус баҕарара. Самолекка олорон баран ханан тинийэбин дин абатыттан ыйыт да ыйыт буолбута. Самолеттан түһэн, Маша абатын кытта сиэттиһэн автобуска олордо. Автобустан түһээт, кини уулусса кытытынан үөрэ-көтө бардылар. Маша куораты олус сөбүлээтэ. Массына элбэйн, дьиэлэрэ улаханын, уулусса ырааын. Дынэтигэр тиийдэйнэ эдьийи-гэр Оляба кэпсиөх буолла. Маша улаатан баран куоракка олоруом динир.

Бастыңнар слеттара

Соторутаабыта биһиги оскуолабытыгар үөрэх бастыңнарын слеттара буолан ааста. Манна оболорго төрөппүттэрэ үлэлиир тэрилтэлэрэ бэлэх туттардылар. Онтои оболор концерт көрдөрдүлэр. Марина Николаевна салайтар куруүуогун чилиэннэрэ олус да үчүгэйдик үүкүүлээтилэр! Бу курүүокка «Алгыс» дин ааты ингэрилэр.

Нагаа интэриэхинэй мультфильм көрдөрдүлээр. Төрөп-пүттэргэ аналлаах күрэхтэхийгэ бары көхтөөхтүк кытын-нылар.

Гагарин тыыннааххын

Космоспыт иһигэр олорон
Сулустаах түннүгү көрөбүн.
Бүгүнгү сорудабы толорон
Сир шарын үрдүнэн көтөбүн.
Гагарин күн бүгүн тыыннааххын
Тиэргэммэр күүлэйдии сылдабын.
Таарыйа илдлий дуу көтүтэн
Тэриэлкэлээх дьикти дойдуга.
Гагарин дынгнээхтик тыыннааххын.
Норуотун сүрэбэр эн бааргын.
Дойдугун түһээнгин ахтабын,
Төрөөбүт алааскын саныгын.
Тыыннаах көрсөргөр баараабын.
Тэриэлкэнэн көтөн кэлэргэр,
Эмискэ баар буола түһэргэр,
Сиэннэргин көтөбөн ыларгар.

Туйаарыма Куоба

Саха нарын кыысчаана
Уруй-айхал кыымчаана,
Туйаарыма Куо кыыска
Алгыс кымыстаах чороону
Туттарарбар көнгүллээн.
Набыл-намчы кыыс обобо—
Күөх тыабыт ымыытыгагар,
Көмүс өрүүм кытылыгагар
Туйаарыма Куоба бэлэх уунна
Сибэкки буолан Үрүг Үолан.
Саха Сахастаан куоратыгагар,
Сахабыт утүөкэн аатыгагар

Сиэдэрэй Түйаарыма Куобут
Бухатыры Урүг Уоллуун
Сэргэстэхээ иккиэн хаамсангыт
Дъоллоохтук эрэ олорун.

ХААР БАРАХСАН

Хаачыгыр манган хаар
Күлүмнүү сытабын,
Хатыска буолангын
Харааран ылабын.

Хаарчааналаах Морус
Кэлээри ыксыллар,
Эбэрдэ тутаары
Олус да күүтэллэр.

Манган хаар сурбаммыт,
Сандааран көстөбүн.
Кыстык хаар кыядамнаан,
Дээ кэллэ кыһыммыт.

КУОСКАМ

Куоскам аата Кинсэ диэн
Кутуйахтаан ахааччы,
Ардыгар үүт көрдөөччү,
Мынанан саналаах буолааччы.

Куоскабын нахаа сөбүлүүбүн.
Соробор кыратык буойабын,
Бэрээдэги кэһээччи,
Баайыы сабы ыһааччы.

Кинсэ диэн ыгырдааха
Бэрт түргэнник кэлээччи,
Атаахтаары атажпар
Сыстаналаан ылааччы.
Мээчигинэн оонньооччу,
Аһырын да умнааччы,
Күнүстэри утыйаан,
Түүннэри, дээ, капкаан.

КУУКУЛАМ

Ийэм миэхэ куораттан
Куукула кэһниилээх кэлбитэ.
Алдъаппакка харыстаан,
Үчүгэйдик оонньоор диэбите.
Кини аата Наташа
Сытар, турар, олорор.
Миигин көтөх диэбитетти
Өссө «ийээ» диэн тыллаах.
Күнүн аайы арахсыбакка
Наташалын оонньуубун.
Утуйарбар хоопиyoобут,
Сарсынгны күнү күүтэбит.

Спонсорынан «Бүлүү» коммерческай дьобус
предприятие таһааттарда.

Иванов И. Е.—Орохуунускай.
Сахаайа Уйбаныаба.

ДҮЙКТИ КАПКААН.

Редактор Попов В. Н.
Художник Никифоров В. В.
Корректор Стручкова З. Н.

Үөһээ Бүлүү типографиятыгар бэчээттэннэ.
Тираһа 1000 экземпляр.